

РОЗВИТОК ЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ У ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ НА ЗАСАДАХ КОГНІТИВНО-КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ

У статті здійснено теоретичне обґрунтування та аналіз особливостей формування і розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів-філологів у процесі вивчення української мови на засадах когнітивно-комунікативного підходу. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю підготовки фахівців, здатних до емоційної саморегуляції та конструктивної взаємодії в умовах сучасних суспільних викликів та пролонгованого стресу, спричиненого війною в Україні.

Розглянуто феномен емоційного інтелекту як складного когнітивно-емоційного утворення, що визначає здатність особистості ідентифікувати, осмислювати та регулювати власні емоції та емоційні стани інших людей. Репрезентовано результати емпіричного дослідження, проведеного у січні 2026 року серед здобувачів Національного педагогічного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка за методикою Н. Холла та інструментарієм ESCI. Зафіксовано високі показники за шкалами «Емпатія» та «Емоційна обізнаність», проте встановлено недостатній рівень сформованості навичок управління власними емоціями. Обґрунтовано потенціал української мови як дієвого ресурсу гармонізації психоемоційного стану студентів через опрацювання культурних кодів та національних смислів.

Особливу увагу приділено когнітивній методиці навчання, що реалізується через систему аналітико-дослідницьких вправ. До основних методичних прийомів віднесено декодування емоційних смислів, роботу з мовними концептами («радість», «тривога», «стійкість»), моделювання комунікативних ситуацій та аналіз експресивного синтаксису.

Доведено, що запропонований підхід сприяє розвитку рефлексії, емоційної свідомості, навичок саморегуляції та психологічної стійкості майбутніх учителів-філологів. Підкреслено, що системне впровадження когнітивно-комунікативних стратегій забезпечує розвиток емоційного інтелекту та формування комунікативно компетентної мовної особистості майбутнього педагога.

Ключові слова: *емоційний інтелект, емоційна стійкість, когнітивно-комунікативний підхід, майбутні вчителі-філологи, професійна підготовка, українська мова.*

Постановка проблеми. Емоційність є фундаментальною характеристикою як диспозиційного, так і поведінкового функціонування людини як суб'єкта життєдіяльності. Кожна особистість сприймає та інтерпретує життєві ситуації крізь призму індивідуального соціального досвіду й системи цінностей, що визначає її емоційний відгук на події. Емоції зумовлюють глибокі психофізіологічні зміни, безпосередньо пов'язані з мисленням, поведінкою та життєвими установками людини, тоді як інтелект забезпечує усвідомлення, осмислення та регуляції поведінки. Узаємодія цих складників актуалізує феномен «емоційного інтелекту» (EI) як складного когнітивно-емоційного утворення, що визначає здатність людини ідентифікувати, осмислювати та регулювати як власні емоційні стани, так і емоції інших людей.

Уміння розпізнавати емоційні коди дослідники традиційно пов'язують із когнітивною сферою, розумовою діяльністю. Однак в умовах екстремальної адаптації до нових і часто кризових реалій емоційна лабільність та переживання набувають не меншого значення, ніж раціональна активність. За таких обставин емоційну стійкість (резилентність) доцільно розглядати в єдності з емоційною гнучкістю. Це створює передумови для психологічного відновлення, що виявляється не лише у здатності особистості адаптуватися до травматичного досвіду, а й конструктивно його осмислювати, зберігаючи внутрішню цілісність.

Повномасштабна війна в Україні суттєво змінила емоційний ландшафт нації. Кожен українець перебуває в стані постійних перманентних «емоційних гойдалок», зумовлених впливом воєнних подій та інформаційного середовища. У зв'язку з цим постає суперечність: з одного боку, інтенсивні емоційні реакції на втрати і кризові події є природними, а з іншого – недостатня усвідомленість і неконтрольованість емоцій можуть призводити до виплеску емоцій у словах та діях, дестабілізації міжособистісної взаємодії та зниження ефективності комунікації. За таких умов особливого значення набуває здатність особистості до усвідомлення та конструктивного переживання емоцій, що дозволяє трансформувати емоційний досвід у внутрішній ресурс психологічної стійкості.

За таких викликів заклади вищої освіти змушені переосмислювати власну освітню місію. Поширення дистанційного навчання та зростання рівня соціальної ізоляції змінюють роль викладача, який постає не лише транслятором знань, а й організатором освітнього середовища, спрямованого на психоемоційну стабільність здобувачів. Це актуалізує формування нової педагогічної парадигми, у межах якої важливого значення набуває розвиток навичок саморегуляції, емоційної гнучкості та здатності до конструктивного реагування в кризових ситуаціях. Розвиток емоційного інтелекту набуває статусу одного із пріоритетних завдань сучасного лінгвоосвітнього простору.

Особливого значення набуває українська мова як носій культурної пам'яті та ментальних смислів народу. Вивчення мовного матеріалу в когнітивно-комунікативному аспекті створює умови для усвідомлення і вербалізації власних емоційних переживань, подолання внутрішніх психологічних бар'єрів та формування стійкої життєвої позиції. У зв'язку з цим наукова проблема полягає в необхідності розроблення методичних стратегій, у межах яких вивчення української мови розглядається як інструмент розвитку емоційного інтелекту, формування внутрішньої психологічної опори та підтримки емоційної стійкості майбутнього фахівця в умовах сучасних суспільних викликів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проведений аналіз наукових джерел засвідчує, що емоційний інтелект (ЕІ) розглядається як важливий персональний ресурс, що перебуває в центрі наукового і практичного інтересу. Сучасні дослідження підтверджують роль ЕІ як одного із ключових прогностичних чинників продуктивності праці, етичності поведінки, лідерського потенціалу, професійної успішності та особливостей організаційної й девіантної поведінки (Wong & Law, 2002; Brackett et al., 2004; Landy, 2005; Momm et al., 2015; Tuncdogan et al, 2017). Таким чином, ЕІ виступає значущим чинником професійного розвитку та фахової самореалізації особистості.

Генезу концепції емоційного інтелекту пов'язують із працями П. Саловея та Дж. Майєра, які у 1990-х роках уперше ввели в науковий обіг термін «ЕІ» та заклали теоретичний фундамент його

дослідження. Світового визнання та подальшого розвитку теорія набула після виходу монографій Д. Гоулмана у 1995 та 1998 роках (Goleman, 1998). Саме в межах цього наукового напрямку сформувалося уявлення про емоційний коефіцієнт (EQ) як ключовий показник здатності особистості ефективно оперувати емоційною інформацією.

У дослідженнях ЕІ трактується як індивідуальна характеристика, що визначає здатність особистості ефективно використовувати емоційну інформацію для досягнення очікуваних результатів (Bell, 2007). Водночас варто зауважити, що вплив ЕІ виходить за межі індивідуальних характеристик, оскільки особи з високими показниками емоційного інтелекту здатні ефективно регулювати не лише власні емоційні стани, а й міжособистісну взаємодію в соціальному середовищі (Momm et al., 2015). З огляду на складність соціальних зв'язків і багаторівневий характер комунікації емоційні чинники істотно впливають на процес ухвалення рішень та поведінку людей. У цьому контексті ЕІ осіб, які здійснюють управлінську діяльність, може визначати ефективність функціонування команди чи організації загалом (Azouzi & Jarboui, 2014). Розвиваючи цю думку, дослідники V. Druskat та S. Wolff (2001) зазначають, що індивідуальний ЕІ може інтегруватися у груповий, формуючи атмосферу спільноти у відповідний часово-просторовий проміжок.

Сучасний етап осмислення феномену ЕІ характеризується поглибленням уявлень про його когнітивну природу. Так, J. Mayer, P. Salovey та D. Caruso (2004) визначають ЕІ як здатність здійснювати точні судження щодо емоцій та використовувати емоційні знання для вдосконалення мислення. Емоційний інтелект науковці розглядають як результат узаємодії емоційної та когнітивної сфер особистості (Mayer et al., 2004), що забезпечує здатність людини розуміти емоції та керувати ними (Cherry, Fletcher, & O'Sullivan, 2013). Такий підхід відкриває можливості для цілеспрямованого розвитку емоційного інтелекту в освітньому процесі, зокрема під час вивчення української мови.

Концепція емоційного інтелекту корелює з ідеями Р. Торндайка (Thorndike, 1920), який трактував соціальний

інтелект як здатність розуміти оточення та діяти розсудливо у міжособистісних відносинах. Подальший розвиток цієї теорії представлено у праці Д. Гоулмана (Goleman, 1998), де ЕІ визначено як комплекс здатностей, що охоплює емоційну самосвідомість (фундамент адекватної самооцінки), саморегуляцію (уміння зберігати психоемоційну рівновагу), мотивацію (здатність фокусуватися на меті та опановувати імпульсивність), емпатію (розуміння станів інших) і соціальні навички (майстерність побудови конструктивної взаємодії). Установлено, що емоційний інтелект перебуває у нерозривному зв'язку з когнітивними процесами, що безпосередньо зумовлює результативність діяльності та ефективність фахової комунікації.

Окреслені теоретичні положення стали концептуальним підґрунтям нашого дослідження. Основою розвитку складників емоційного інтелекту в межах роботи визначено когнітивну методикау навчання української мови. Поглиблене опрацювання мовного матеріалу сприяє не лише розвитку емпатії, а і формуванню здатності здобувачів вищої освіти усвідомлювати та регулювати власні емоційні реакції через аналіз мовних смислів і комунікативних ситуацій. Такий підхід безпосередньо пов'язаний із формуванням психологічної стійкості майбутніх фахівців в умовах сучасних викликів. Теоретичні та практичні засади зазначеної методики узгоджуються з результатами дослідження авторського колективу, у якому переосмислено потенціал вивчення рідної мови крізь призму когнітивної методики (Hrona, Khomych, Semenog, Kharchenko, Yurchenko, & Semenikhina, 2024).

Актуальність такого підходу підтверджується сучасними науковими розвідками. Зокрема, О. Топузов, О. Малихін, Н. Арістова та ін. (Topuzov et al., 2022) розглядають емоційний інтелект як важливий чинник успішної індивідуалізації навчання в умовах змішаного освітнього процесу. Дослідники визначають ЕІ як комплексний інструмент адаптації та самоорганізації, що забезпечує здатність здобувачів освіти керувати власними емоційними станами для підтримки мотивації, ефективної дистанційної комунікації та збереження психологічного благополуччя під час реалізації індивідуальних освітніх траєкторій.

Водночас розвиток ЕІ є надзвичайно важливим і для майбутніх учителів-філологів. Так, у дослідженні Д. Сабол, Л. Меленець, О. Третяк та ін. (Sabol et al., 2020) обґрунтовано, що високий рівень ЕІ є професійно значущою характеристикою педагога, яка безпосередньо впливає на якість освітнього процесу та психологічний мікроклімат у колективі. Автори також наголошують на необхідності цілеспрямованого розвитку емоційної компетентності фахівців як однієї із ключових умов професійної успішності. Отже, ЕІ постає важливим чинником формування емоційної стійкості, професійної ефективності та психологічного благополуччя суб'єктів освітнього процесу.

Контент-аналіз наукових підходів до трактування ЕІ дає підстави розглядати цей феномен як багатокомпонентну здатність особистості до усвідомлення, регулювання, конструктивного вияву власних емоцій, а також розуміння емоційних станів інших людей. З огляду на зазначене особливої актуальності набуває проблема формування ЕІ як основи розвитку емпатії та емоційної компетентності. Попри значний інтерес науковців до феномену ЕІ, поєднання мовного й емоційного аспектів у практиці вивчення української мови залишається малодослідженим сегментом, що й визначає напрям нашого дослідження.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та аналізі особливостей формування емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти у процесі вивчення української мови на засадах когнітивно-комунікативного підходу.

Для досягнення поставленої мети визначено такі завдання: проаналізувати теоретичні підходи до трактування феномену емоційного інтелекту та його ролі у підготовці майбутніх учителів-філологів; дослідити рівень сформованості компонентів емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти в умовах сучасних суспільних викликів; схарактеризувати потенціал когнітивно-комунікативного підходу та репрезентувати систему вправ, спрямованих на розвиток емоційної свідомості, емпатії та навичок саморегуляції у процесі вивчення української мови.

Методи дослідження. Для досягнення мети та розв'язання завдань використано комплекс узаємодоповнюваних методів

дослідження. Теоретичні методи (аналіз, синтез, систематизація та узагальнення наукових джерел) застосовано для уточнення концептуальних засад розвитку емоційного інтелекту (ЕІ) та наукового обґрунтування структурних складників. Емпіричний складник дослідження реалізовано із застосуванням психометричних методів, зокрема модифікованого опитувальника за методикою Н. Холла та інструментарію ESCI, що дало можливість оцінити здатність здобувачів сприймати, ідентифікувати й регулювати емоційні стани. Також використано метод порівняльних зрізів для аналізу емоційних станів здобувачів освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка в період п'ятого року повномасштабної війни в Україні. Такий часовий контекст дав можливість проаналізувати особливості функціонування емоційної сфери майбутніх філологів в умовах пролонгованого стресу та виявити роль емоційного інтелекту як чинника психологічної стійкості особистості.

Практичний (лінгводидактичний) метод передбачав впровадження системи вправ і комунікативних ситуацій на основі когнітивної методики навчання рідної мови. Кількісний та якісний аналіз результатів дав можливість підтвердити ефективність запропонованого підходу для розвитку емоційної стійкості, саморегуляції та емпатії майбутніх фахівців.

Прогностичні методи охоплювали структурно-логічний аналіз та моделювання етапів роботи з мовним матеріалом, спрямованих на розвиток саморегуляції та емпатії здобувачів освіти.

Виклад основного матеріалу. Аналіз, синтез, систематизація та узагальнення наукових джерел дає підстави розглядати ЕІ як здатність особистості розуміти, конструктивно використовувати та регулювати власні емоції з метою подолання стресу, забезпечення ефективної комунікації, розвитку емпатії та конструктивного розв'язання конфліктних ситуацій. Розвинений ЕІ сприяє встановленню продуктивної міжособистісної взаємодії, успішності навчальної та професійної діяльності, а також реалізації кар'єрних та особистісних планів. Крім того, емоційний

інтелект забезпечує здатність особистості усвідомлювати власні емоційні стани, трансформувати наміри в дії та приймати виважені рішення щодо життєвих пріоритетів.

Попри те, що ЕІ охоплює вміння та навички, які піддаються розвитку й удосконаленню, проблема його вимірювання залишається дискусійною. У сучасній науці існують різні підходи до оцінювання ЕІ, які не завжди є методологічно узгодженими, що зумовлює певні розбіжності в результатах досліджень (Landy, 2005; Tunçdoğan та ін., 2017). Окрім того, аналіз ЕІ часто обмежений сферою професійної діяльності. Деякі дослідники стверджують, що, на відміну від загального інтелекту, EQ складно об'єктивно виміряти за допомогою традиційних психометричних тестів.

Для оцінювання рівня емоційного інтелекту здобувачів вищої освіти на констатувальному етапі дослідження було використано модифікований опитувальник за методикою Н. Холла. Зазначений інструментарій дає можливість комплексно оцінити здатність респондентів до ідентифікації, розуміння та довільної регуляції емоційних станів. Додатково для аналізу соціально-емоційних здібностей і лідерського потенціалу застосовано опитувальник емоційної та соціальної компетентності (ESCI), що складається з 30 тверджень, орієнтованих на вивчення сталих моделей поведінки.

Емпіричне дослідження проводилося у січні 2026 року. Вибірку склали 46 здобувачів освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка. Респондентам було запропоновано 30 тверджень (табл. 1), що відображають різні аспекти емоційної взаємодії. Оцінювання здійснювалося за 6-бальною шкалою Лайкерта: від «повністю не згоден» (–3 бали) до «повністю згоден» (+3 бали).

Таблиця 1

**Діагностувальний інструментарій оцінювання ЕІ
(за методикою Н. Холла)**

№	Твердження	Ступінь згоди (бали)
1	Для мене як негативні, так і позитивні емоції є джерелом знань про те, які життєві рішення приймати.	–3, –2, –1, +1, +2, +3
2	Негативні емоції допомагають мені зрозуміти, що я маю змінити в моєму житті.	–3, –2, –1, +1, +2, +3

3	Я спокійний/спокійна, коли відчуваю тиск із боку.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
4	Я можу відчувати зміну своїх почуттів.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
5	Я можу бути спокійним і зосередженим за потреби, щоб діяти відповідно до ситуації.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
6	Я можу викликати в себе широкий спектр позитивних емоцій за потреби, таких як веселощі, радість, внутрішній позитив і гумор	-3, -2, -1, +1, +2, +3
7	Я усвідомлюю свої емоції, коли я їх відчуваю.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
8	Після того, як щось засмутило мене, я можу легко впоратися зі своїми почуттями.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
9	Я можу вислухати проблеми інших людей.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
10	Я не зациклююся на негативних емоціях.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
11	Я чутливий до емоційних потреб інших.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
12	Я можу діяти заспокійливо на інших людей.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
13	Я можу змусити себе знову і знову стати перед перешкодою.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
14	Я намагаюся творчо підходити до життєвих проблем.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
15	Я адекватно реагую на настрої, дії та бажання інших людей.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
16	Я можу легко входити у стан спокою, готовності та зосередженості	-3, -2, -1, +1, +2, +3
17	Коли є час, я аналізую свої негативні почуття, усвідомлюю їх появу.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
18	Я здатний швидко заспокоїтись після несподіваного засмучення.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
19	Розуміння моїх справжніх почуттів є важливим для підтримки «хорошої форми».	-3, -2, -1, +1, +2, +3
20	Я добре розумію емоції інших людей, навіть якщо вони не виражені відкрито	-3, -2, -1, +1, +2, +3
21	Я добре можу розпізнавати емоції за виразом обличчя.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
22	Я можу легко відкинути негативні почуття, коли потрібно діяти	-3, -2, -1, +1, +2, +3
23	Я добре розумію невербальні знаки в спілкуванні, які вказують на те, чого потребують люди.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
24	Люди вважають, що я добре розумію хвилювання інших людей.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
25	Люди, які усвідомлюють свої почуття, краще керують своїм життям.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
26	Я можу покращити настрої інших людей.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
27	Зі мною можна порадитися про відносини між людьми.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
28	Я добре налаштовуюсь на емоції інших людей.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
29	Я допомагаю іншим використовувати їхні бажання для досягнення особистих життєвих завдань.	-3, -2, -1, +1, +2, +3
30	Я можу легко переключити увагу з переживань на інше.	-3, -2, -1, +1, +2, +3

Кількісний аналіз результатів здійснювали за п'ятьма шкалами, кожна з яких охоплювала 6 релевантних пунктів. Шкала «Емоційна обізнаність» (пункти 1, 2, 4, 17, 19, 25) характеризує когнітивний компонент, рівень усвідомлення особистістю власних емоційних станів. Шкала «Управління власними емоціями» (пункти 3, 7, 8, 10, 18, 30) відображає здатність до емоційної саморегуляції. Шкала «Самотивація» (пункти 5, 6, 13, 14, 16, 22) визначає здатність особистості спрямовувати поведінку на досягнення поставлених цілей. Шкала «Емпатія» (пункти 9, 11, 20, 21, 23, 28) характеризує здатність до розуміння емоційних станів інших людей, розпізнавання, «зчитування» невербальних сигналів (міміки, жестів) та співпереживання. Шкала «Розпізнавання емоцій інших людей» (пункти 12, 15, 24, 26, 27, 29) відображає здатність до конструктивного впливу на емоційний стан співрозмовника та ефективної взаємодії.

Інтерпретація результатів здійснювалася на двох рівнях: парціальний рівень (за окремими шкалами): низький (≤ 7 балів), середній (8–13 балів), високий (≥ 14 балів); інтегративний рівень (загальна сума): низький (≤ 39 балів), середній (40–69 балів), високий (≥ 70 балів).

Аналіз отриманих даних виявив специфіку емоційного реагування здобувачів на виклики сьогодення. Результати дослідження засвідчили неоднорідність розвитку компонентів ЕІ. Найвищі показники серед здобувачів освіти зафіксовано за шкалами «Емпатія» та «Емоційна обізнаність», що свідчить про розвинену здатність студентів ідентифікувати власні емоційні стани та розпізнавати емоційні стани інших людей. Такі показники є особливо важливими для майбутніх учителів-філологів, професійна діяльність яких ґрунтується на ефективній міжособистісній взаємодії та педагогічній комунікації.

Водночас шкала «Управління своїми емоціями» продемонструвала переважно низький та середній рівні сформованості. Це свідчить про труднощі у довільній регуляції емоційного напруження, що може бути зумовлено впливом пролонгованого стресу в умовах воєнного стану. Отримані результати дають підстави стверджувати, що здобувачі освіти загалом усвідомлюють власні переживання,

однак не завжди володіють достатніми навичками емоційної саморегуляції та психологічного відновлення.

Більшість респондентів (майже 55 відсотків) продемонстрували середній інтегративний рівень EI. Такий рівень забезпечує можливість адаптації до освітнього процесу, проте актуалізує потребу в розвитку навичок саморегуляції та емоційної стійкості. Поєднання високого рівня емпатії з недостатньо сформованими управління емоціями створює ризик емоційного виснаження, що підкреслює необхідність упровадження когнітивних методик розвитку емоційного інтелекту засобами мовної освіти.

Отримані дані свідчать про поступове формування у студентів здатності до усвідомлення власних емоційних станів, рефлексії переживань і взаємної емоційної підтримки. Виявлено, що здобувачі освіти опановують навички емоційного самоаналізу, навчаються підтримувати один одного в колективі, а також усвідомлюють значущість безперервного навчання як важливого чинника особистісного зростання. Водночас результати дослідження засвідчили адаптацію здобувачів вищої освіти до нових умов життєдіяльності та навчання, що проявляється у прагненні підтримувати особистісний розвиток і зберігати навчальну мотивацію в умовах пролонгованого стресу. Результати підтверджують необхідність упровадження різних освітніх практик і мовних зокрема, спрямованих на розвиток резильєнтності та методів саморегуляції та підвищення рівня емоційної компетентності майбутніх учителів-філологів.

Освітній процес, зокрема цілеспрямоване вивчення української мови, є важливим чинником розвитку емоційного інтелекту здобувачів освіти. Викладачі-словесники розглядають потенціал мовної освіти не лише як засіб формування лінгвістичної компетентності, а й як дієвий ресурс для гармонізації психо-емоційного стану та підтримки емоційної рівноваги студентів. Українська мова постає носієм унікальних культурних кодів, історичної пам'яті поколінь, національних смислів, виконуючи функцію своєрідного ментального фільтра. Таке розуміння сприяє усвідомленню ціннісних орієнтирів, міжкультурних відмінностей та формуванню стійких світоглядних позицій.

У процесі вивчення української мови особливу увагу зосереджуємо на семантичних значеннях мовних одиниць і категорій, що становить основу когнітивної методики навчання. Когнітивно-комунікативний підхід сприяє поглибленню й урізноманітненню мовної підготовки, а також розширює можливості для осмислення емоційних і поведінкових аспектів людської діяльності.

Реалізація когнітивної методики здійснюється через систему аналітико-дослідницьких вправ, спрямованих на:

- *декодування емоційних смислів*, що передбачає аналіз лексичних значень, конотацій та внутрішньої форми слова і дає можливість студентам точніше ідентифікувати власні емоційні стани та вербалізувати їх;

- *опрацювання мовних концептів* (зокрема, таких як «радість», «тривога», «надія», «стійкість»), що сприяє формуванню цілісної емоційної картини світу здобувачів освіти;

- *моделювання комунікативних ситуацій*, у межах яких студенти створюють мовленнєві сценарії та за допомогою відповідних граматичних конструкцій та стилістичних засобів навчаються трансформувати негативні емоційні стани в конструктивну взаємодію;

- *аналіз експресивного синтаксису*, що передбачає дослідження структури речень, що відображають різні градації емоційної напруги та слугують інструментом розвитку навичок саморегуляції та розвитку стресостійкості.

Когнітивно-комунікативний підхід спрямовує викладача на осмислення глибинних мовних явищ та ознайомлення здобувачів освіти з більш широким спектром семантичних значень мовних одиниць, зокрема можливостями передавати словами різні відтінки емоційного стану за допомогою контекстуальних синонімів (Hreb, Hrona, Kulyk, Ovsiienko, & Chemonina, 2019).

Наприклад, ефективними є вправи на аналіз градації та експресивних синонімічних рядів:

1. Аналіз градації.

Перечитайте уривки з поезії. Визначте контекстуальні синоніми. Які емоційні стани вони передають? Як ці мовні засоби сприяють точнішому відтворенню авторського задуму?

«А найстрашніше, що пече, як жога, перевертає душу від жалю: невірнього, брехливого, чужого, огидного, – а я ж його люблю!»; «Поліг, загинув, вбитий молодим»; «...Уже, мабуть, молебень відслужили! І заридали дзвони, загули! – Це ж там за браму хлопців провели»; «Він жує, ремигає. Він од гніву кипить»; «І найманець, чужак, якась продажна шкура, мечем йому той хрест у груди вгородив» (Л. Костенко).

Стара яблуня скрипіла, але не ламалася. Здавалося, вона кидала виклик буревію, що намагався пригнути її до самої землі. Вітер не просто дув – він гудів, свистів, ревів, скаженів, вирываючи з корінням залишки спокою. Це безсилля перед стихією лякало Марка. Він схопився, підбіг, кинувся до вікна, намагаючись зачинити розхристані віконниці. Він бився з ними, змагався, боровся, затискаючи дерево затерпими пальцями. Гроза гуркотіла надривно, на весь ліс, на весь подвірний простір (З інтернетних джерел).

– Поясніть зміст експресивного ряду синонімів *гудів, свистів, ревів, скаженів*. Чому дієслова розташовані за принципом наростання емоційної інтенсивності?

2. Смісловий аналіз експресивного ряду

– Поясніть зміст синонімічних рядів. Чому автор обирає саме таку послідовність мовних одиниць?

Тремтів, двигтів, здригався, калатав. (Як мовні одиниці передають наростання фізичної реакції?)

Сказав, промовив, прошепотів, видихнув. (Як зміна інтенсивності голосу відображає втому, хвилювання або таємничість?)

Блиснуло, спалахнуло, засяяло, засліпило. (Яку роль відіграє світлова метафорика у створенні ефекту несподіванки?)

Наступним когнітивним виміром діяльності викладача є робота з текстом. З огляду на перетворювальний потенціал зв'язних висловлювань важливо актуалізувати особистісне сприйняття тексту здобувачами освіти, зокрема їхні думки,

переживання та емоційні реакції, викликані прочитаним. У процесі інтерпретації тексту мовець звертається до виражально-зображувальних мовних засобів, що сприяє глибшому осмисленню змісту повідомлення та розвитку емоційної чутливості. Під час аналізу текстів доцільно пропонувати запитання і завдання такого типу: *Якими фразами в тексті передано зневагу? Прочитай фрази, що виражають нарікання. Добери і запиши у відповідь фрази-втішання. Знайди фрази, що передають здивування* (Hreb, Hrona, Kulyk, Ovsiienko, Chemonina, 2019).

Трансформація сучасної педагогічної парадигми зумовила перехід до суб'єкт-суб'єктної моделі взаємодії, у межах якої студент постає рівноправним учасником освітнього процесу. Основою такого підходу є діалогічність навчання, що передбачає активну комунікацію здобувачів з викладачем, колегами та автором тексту. Реалізація цієї моделі здійснюється через залучення студентів до творчого співтворення навчального контенту, зокрема підготовки власних текстів, інтерпретацій і комунікативних моделей (наприклад, у ролі співавторів підручника чи тексту). Саме робота з текстовим матеріалом створює середовище, в якому через аналіз семантичних і емоційних зв'язків слова формуються навички моделювання власних висловлювань.

Провідними в роботі з текстом є такі типи вправ: *аналітичні*, пов'язані з аналізом текстового матеріалу; *комунікативні*, що передбачають залучення студентів до активної мовленнєвої взаємодії; *асоціативні*, орієнтовані на виявлення емоційно-ціннісного ставлення до тексту й навчального матеріалу; *дослідницькі*, що стимулюють творчий пошук і розв'язання проблемних ситуацій.

Наприклад:

– *Уяви, що ти – молодий український дизайнер, якого запросили на тиждень високої моди в Парижі. Тобі потрібно презентувати свою колекцію, яка поєднує сучасний вуличний стиль і давні козацькі орнаменти. Побудуй промову для іноземних журналістів. Розкажи про філософію свого бренду, про те, як Україна надихає тебе на створення «залізних» образів, і чому твоїй одяг – це маніфест волі.*

– *Ти – міжгалактичний мандрівник 3000 року. На занедбаній станції «Земля» знайшов дивний предмет: металеву ручку та клаптик паперу, на якому від руки написано слово «Любов». Ти ніколи раніше не бачив письма, яке створюється не лазером, а чорнилом. Опиши свої відчуття від цього артефакту. Чому можливість писати від руки здається тобі більш інтимною та справжньою, ніж миттєве передавання думок через нейроінтерфейс?*

Ефективність когнітивної методики значною мірою зумовлена використанням комунікативної ситуації як основи мовленнєвої діяльності. Крізь призму емоційного інтелекту комунікативна ситуація постає як складний комплекс емоційних станів мовців та зовнішніх обставин, що знаходять своє відображення в мовленнєвій поведінці. Як складник дискурсу, вона інтегрує в семіотичний, інтерпретаційний та інтерактивний рівні й реалізується через послідовність конкретних комунікативних актів (Грона, 2021).

У процесі навчання усного мовлення важливо насамперед створити мотив, тобто змодельовати ситуацію, яка спонукатиме студента до активної мовленнєвої взаємодії. Для цього необхідно сформулювати чітко комунікативну мету: отримати або передати інформацію, аргументувати позицію, спонукати до дії, висловити емоційні стани чи переживання.

Наприклад:

– *Уяви, що ти працюєш у креативному агентстві «Смак традицій». До Великодніх свят вам доручили створити рекламний пост для соцмереж про гастрономічні особливості вашого регіону (традиційну випічку, страви чи святкові ярмарки). Використовуючи «соковиті» прикметники, склади текст (4-6 речень), який змусить читача негайно завітати до вашого краю, щоб скуштувати ці запашині, пухкі та неперевершені шедеври.*

– *Ти випадково почув розмову в університетському коридорі, з якої зрозумів, що знайомий «привласнив» ідею твого спільного проєкту, представивши її викладачеві як власну одноосібну розробку. Опиши свої перші емоції (гнів, розчарування чи здивування). Сформулюй кілька тез, які скажеш цій людині, щоб пояснити: справжній авторитет будується на академічній доброчесності, а не на інтелектуальному піратстві.*

Когнітивно-комунікативний підхід скеровує процес навчання української мови на розвиток мовленнєвих умінь і навичок та формування мовленнєвої компетентності шляхом активного залучення студентів до навчально-комунікативної діяльності. Реалізація такого підходу передбачає розв'язання комунікативних завдань, що сприяє не лише вдосконаленню мовленнєвої підготовки, а й розвитку емоційної свідомості та навичок саморегуляції. Усвідомлення власних емоційних станів і здатність їх аналізувати є важливою передумовою психологічної стійкості особистості, конструктивної поведінки та ефективної комунікативної взаємодії в умовах сучасних суспільних викликів.

Висновки. Проведене дослідження дало можливість теоретично обґрунтувати та практично підтвердити доцільність використання когнітивно-комунікативного підходу у процесі розвитку емоційного інтелекту майбутніх учителів-філологів під час вивчення української мови. Аналіз наукових джерел засвідчив, що емоційний інтелект є багатокомпонентним утворенням, що охоплює здатність особистості усвідомлювати, інтерпретувати та регулювати власні емоційні стани, розуміти емоції інших людей і вибудовувати ефективну міжособистісну взаємодію.

Установлено, що в умовах пролонгованого стресу, спричиненого повномасштабною війною, розвиток емоційного інтелекту набуває особливого значення як чинник психологічної стійкості, емоційної саморегуляції та професійної готовності майбутнього педагога. Результати емпіричного дослідження, проведеного серед здобувачів вищої освіти Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка та Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка, засвідчили неоднорідність розвитку компонентів емоційного інтелекту. Найвищі показники зафіксовано за шкалами «Емпатія» та «Емоційна обізнаність», що свідчить про здатність студентів усвідомлювати власні емоційні стани та розуміти переживання інших людей. Водночас недостатній рівень сформованості навичок управління власними емоціями вказує на потребу цілеспрямованого розвитку емоційної саморегуляції та стресостійкості здобувачів освіти.

Проведене дослідження підтвердило, що українська мова як носій культурної пам'яті, ціннісних смислів і засіб емоційної

вербалізації має значний потенціал для розвитку емоційного інтелекту особистості. Ефективність когнітивної методики забезпечується системою аналітико-дослідницьких вправ, роботою з мовними концептами, моделюванням комунікативних ситуацій, аналізом експресивного синтаксису та розвитком здатності студентів до інтерпретації емоційних смислів мовних одиниць. Такий підхід сприяє розвитку емпатії, емоційної свідомості, навичок саморегуляції та конструктивної комунікації. Отримані результати дають підстави стверджувати, що інтеграція мовного й емоційного складників у процесі вивчення української мови створює умови для формування психологічно стійкої, емоційно компетентної та комунікативно підготовленої особистості майбутнього вчителя-філолога.

Перспективи подальших досліджень убачаємо у розробленні та апробації комплексних лінгводидактичних моделей розвитку емоційного інтелекту в умовах цифровізації освіти та змішаного навчання.

Список використаної літератури

- Грона, Н. В. (2021). Культура мовлення як складник професійно-педагогічного спілкування. *Гуманітарний корпус: збірник наукових статей з актуальних проблем філософії, культурології, психології, педагогіки та історії*, 37 (2), 57–60. <https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9399aef5-f98b-456b-8a9d-a3f8c9732065/content>
- Холл, Н. (б. д.). *Діагностика емоційного інтелекту* [Текст]. <https://surli.cc/jixtra>
- Azouzi, M. A., & Jarboui, A. (2014). CEO emotional intelligence and firms' financial policies. Bayesian network method. *Contemporary Economics*, 8 (1), 5–24. <https://doi.org/10.5709/ce.1897-9254.128%0A>
- Bell, S. T. (2007). Deep-level composition variables as predictors of team performance: a meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 92 (3), 595–615. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.3.595>
- Cherry, M., Fletcher, I., & O'Sullivan, H. (2013). The influence of medical students' and doctors' attachment style and emotional intelligence on their patient-provider communication. *Patient Education and Counseling*, 93 (2), 177–187. [10.1016/j.pec.2013.05.010](https://doi.org/10.1016/j.pec.2013.05.010)
- Dasborough, M. T., & Ashkanasy, N. M. (2002). Emotion and attribution of intentionality in leader-member relationships. *The Leadership Quarterly*, 13 (5), 615–634. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(02\)00147-9](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00147-9)
- Druskat, V. U., & Wolff, S. B. (2001). Building the emotional intelligence of groups. *Harvard Business Review*, 79 (3), 80–90. <https://cpb-us-e1.wpmucdn.com/blog.stcloudstate.edu/dist/0/278/files/2021/08/The-Emotional-Intelligence-of-Groups-Druskat-and-Wolff.pdf>
- Eberly, M. B., & Fong, C. T. (2013). Leading via the heart and mind: The roles of leader and follower emotions, attributions and interdependence. *The Leadership Quarterly*, 24 (5), 696–711. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2013.05.003>

- Goleman, D. (1998). *Working with Emotional Intelligence*. Bantam Books.
- Hreb, M., Hrona, N., Kulyk, O., Ovsienko, L., & Chemonina, L. (2019). Tools for Electronic Language Pedagogy in the Training System of a Future Primary School Teacher. *Journal of History Culture and Art Research*, 8 (4), 186–196. <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i4.2227>
- Hrona, N., Khomych, T., Semenog, O., Kharchenko, I., Yurchenko, A., & Semenikhina, O. (2024). Tools for the development of emotional intelligence: Cognitive native language teaching. *International Journal of Instruction*, 17(2), 599-616. <https://e-iji.net/ats/index.php/pub/article/view/578>
- Humphrey, R. H., Ashforth, B. E., & Diefendorff, J. M. (2015). The bright side of emotional labor. *Journal of Organizational Behavior*, 36, 749–769. <https://doi.org/10.1002/job.2019>
- Landy, F. J. (2005). Some historical and scientific issues related to research on emotional intelligence. *Journal of Organizational Behavior*, 26 (4), 411–424. <https://doi.org/10.1002/job.317>
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*, 15 (3), 197–215. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1503_02
- Momm, T., Blickle, G., Liu, Y., Wihler, A., Kholin, M., & Menges, J. I. (2015). It pays to have an eye for emotions: Emotion recognition ability indirectly predicts annual income. *Journal of Organizational Behavior*, 36 (1), 147–163. <https://doi.org/10.1002/job.1975>
- Sabol, D. M., Melenets, L. I., Tretyak, O. P., Shcherbyna, V. M., & Kulbediuk, A. Y. (2020). Research on the level of emotional intelligence of methodologists in preschool institutions. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, 8 (1), 76–86. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.01.10>
- Thorndike, E. L. (2020). Intelligence and its use. *Harper's Magazine*, 140, 227–235. <https://gwern.net/doc/iq/1920-thorndike-2.pdf>
- Topuzov, O., Malykhin, O., Aristova, N., Popov, R., & Zasiakina, T. (2022). Individualized learning in the context of blended mode of the educational process in secondary school: Challenges and expectations. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 1, 560–571. <https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6874>
- Tuncdogan, A., Acar, O. A., & Stam, D. (2017). Individual differences as antecedents of leader behavior: Towards an understanding of multi-level outcomes. *The Leadership Quarterly*, 28 (1), 40–64. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.10.011>
- Wong, C., & Law, K. S. (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: an exploratory study. *The Leadership Quarterly*, 13 (3), 243–274. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(02\)00099-1](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00099-1)

Nataliia Hrona, Olena Semenog

**DEVELOPMENT OF EMOTIONAL INTELLIGENCE
OF FUTURE PHILOLOGY TEACHERS IN THE PROCESS
OF STUDYING THE UKRAINIAN LANGUAGE ON THE BASIS
OF A COGNITIVE-COMMUNICATIVE APPROACH**

The article provides a theoretical substantiation and analysis of the peculiarities of developing emotional intelligence in higher education students during the process of studying the Ukrainian language based on a cognitive-communicative approach. The relevance of the study is driven by the need to train specialists capable of emotional self-regulation and constructive interaction amidst modern societal challenges and prolonged stress caused by the war in Ukraine.

The phenomenon of emotional intelligence is considered a complex cognitive-emotional formation that determines an individual's ability to identify, comprehend, and regulate their own emotions and the emotional states of others. The results of an empirical study conducted in January 2026 among students of T. H. Shevchenko National University "Chernihiv Colehium" and A. S. Makarenko Sumy State Pedagogical University, using N. Hall's methodology and the ESCI toolkit, are presented. High scores were recorded on the "Empathy" and "Emotional Awareness" scales; however, an insufficient level of emotional self-management skills was established. The potential of the Ukrainian language as an effective resource for harmonizing students' psycho-emotional states through the processing of unique cultural codes and national meanings is substantiated.

Particular attention is paid to cognitive teaching methodology implemented through a system of analytical and research exercises. These include decoding emotional meanings, working with linguistic concepts ("joy," "anxiety," and "resilience"), modeling communicative situations, and analyzing expressive syntax.

It is proven that such an approach promotes the development of reflection, emotional self-analysis, and psychological resilience in future philologists. The conclusions emphasize that the systematic implementation of cognitive-communicative strategies ensures the formation of a holistic linguistic personality of a teacher ready for professional self-actualization.

Keywords: *emotional intelligence, emotional resilience, cognitive-communicative approach, future philology teachers, professional training, the Ukrainian language.*

References

- Hrona, N. V. (2021). Kultura movlennia yak skladnyk profesiino-pedahohichnoho spilkuвання [Speech culture as a component of professional and pedagogical communication]. *Humanitarnyi korpus [Humanitarian Corps]: zbirnyk naukovykh statei z aktualnykh problem filosofii, kulturolohii, psykhologhii, pedahohiky ta istorii*, 37(2), 57–60. <https://enpurb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9399aef5-f98b-456b-8a9d-a3f8c9732065/content>
- Hall, N. (n.d.). *Diahnostyka emotsiinoho intelektu* [Test of emotional intelligence]. <https://surli.cc/jixtra>
- Azouzi, M. A., & Jarboui, A. (2014). CEO emotional intelligence and firms' financial policies. Bayesian network method. *Contemporary Economics*, 8 (1), 5–24. <https://doi.org/10.5709/ce.1897-9254.128%0A>
- Bell, S. T. (2007). Deep-level composition variables as predictors of team performance: a meta-analysis. *Journal of Applied Psychology*, 92(3), 595–615. <https://doi.org/10.1037/0021-9010.92.3.595>
- Cherry, M., Fletcher, I., & O'Sullivan, H. (2013). The influence of medical students' and doctors' attachment style and emotional intelligence on their patient-provider communication. *Patient Education and Counseling*, 93(2), 177–187. [10.1016/j.pec.2013.05.010](https://doi.org/10.1016/j.pec.2013.05.010)
- Dasborough, M. T., & Ashkanasy, N. M. (2002). Emotion and attribution of intentionality in leader-member relationships. *The Leadership Quarterly*, 13(5), 615–634. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(02\)00147-9](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00147-9)
- Druskat, V. U., & Wolff, S. B. (2001). Building the emotional intelligence of groups. *Harvard Business Review*, 79(3), 80–90. <https://cpb-us-e1.wpmucdn.com/blog.stcloudstate.edu/dist/0/278/files/2021/08/The-Emotional-Intelligence-of-Groups-Druskat-and-Wolff.pdf>

- Eberly, M. B., & Fong, C. T. (2013). Leading via the heart and mind: The roles of leader and follower emotions, attributions and interdependence. *The Leadership Quarterly*, 24(5), 696–711. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2013.05.003>
- Goleman, D. (1998). *Working with Emotional Intelligence*. Bantam Books.
- Hreb, M., Hrona, N., Kulyk, O., Ovsiienko, L., & Chemonina, L. (2019). Tools for Electronic Language Pedagogy in the Training System of a Future Primary School Teacher. *Journal of History Culture and Art Research*, 8(4), 186–196. <http://dx.doi.org/10.7596/taksad.v8i4.2227>
- Hrona, N., Khomych, T., Semenog, O., Kharchenko, I., Yurchenko, A., & Semenikhina, O. (2024). Tools for the development of emotional intelligence: Cognitive native language teaching. *International Journal of Instruction*, 17(2) 599-616. <https://e-iji.net/ats/index.php/pub/article/view/578>
- Humphrey, R. H., Ashforth, B. E., & Diefendorff, J. M. (2015). The bright side of emotional labor. *Journal of Organizational Behavior*, 36, 749–769. <https://doi.org/10.1002/job.2019>
- Landy, F. J. (2005). Some historical and scientific issues related to research on emotional intelligence. *Journal of Organizational Behavior*, 26(4), 411–424. <https://doi.org/10.1002/job.317>
- Mayer, J. D., Salovey, P., & Caruso, D. R. (2004). Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychological Inquiry*, 15(3), 197–215. https://doi.org/10.1207/s15327965pli1503_02
- Momm, T., Blicke, G., Liu, Y., Wihler, A., Kholin, M., & Menges, J. I. (2015). It pays to have an eye for emotions: Emotion recognition ability indirectly predicts annual income. *Journal of Organizational Behavior*, 36(1), 147–163. <https://doi.org/10.1002/job.1975>
- Sabol, D. M., Melenets, L. I., Tretyak, O. P., Shcherbyna, V. M., & Kulbediuk, A. Y. (2020). Research on the level of emotional intelligence of methodologists in preschool institutions. *Journal of Intellectual Disability - Diagnosis and Treatment*, 8(1), 76–86. <https://doi.org/10.6000/2292-2598.2020.08.01.10>
- Thorndike, E. L. (2020). Intelligence and its use. *Harper's Magazine*, 140, 227–235. Retrieved from <https://gwern.net/doc/iq/1920-thorndike-2.pdf>
- Topuzov, O., Malykhin, O., Aristova, N., Popov, R., & Zasiakina, T. (2022). Individualized learning in the context of blended mode of the educational process in secondary school: Challenges and expectations. *Society. Integration. Education. Proceedings of the International Scientific Conference*, 1, 560–571. <https://doi.org/10.17770/sie2022vol1.6874>
- Tuncdogan, A., Acar, O. A., & Stam, D. (2017). Individual differences as antecedents of leader behavior: Towards an understanding of multi-level outcomes. *The Leadership Quarterly*, 28 (1), 40–64. <https://doi.org/10.1016/j.leaqua.2016.10.011>
- Wong, C., & Law, K. S. (2002). The effects of leader and follower emotional intelligence on performance and attitude: an exploratory study. *The Leadership Quarterly*, 13 (3), 243–274. [https://doi.org/10.1016/S1048-9843\(02\)00099-1](https://doi.org/10.1016/S1048-9843(02)00099-1)

Одержано 10.04.2026 р. Рекомендовано 30.04.2026 р. Оприлюднено 05.06.2026 р.